

РЕГУЛЮВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЗОНІ ОСУШУВАЛЬНИХ МЕЛІОРАЦІЙ: ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ

ВДОСКОНАЛЕННЯ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН

RECREATIONAL BUSINESS MANAGEMENT IN DRAINAGE MELIORATIONS AREAS: LONG-TERM DIRECTIONS OF SUBJECT-OBJECT RELATIONS IMPROVEMENT

Ольга ДЯЧУК,
Національний університет водного господарства та природокористування, Рівне

Olga DYACHUK,
National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne

Одним із вагомих чинників соціально-економічного піднесення сільських територій є активізація рекреаційної діяльності. Особливо це актуально для територій, що перебувають у зоні осушувальних меліорацій, оскільки внаслідок демонтажу значної кількості гідротехнічних споруд на значних площах сільськогосподарських угідь погіршився водно-повітряний режим, що призвело до їх виведення з активного господарського обороту та прискорило їх природну ренатуралізацію. Така ситуація значно збільшує потенціал розвитку рекреаційної індустрії, адже заболочення та заліснення колишніх сільськогосподарських угідь створює сприятливі передумови для організації рибальства, мисливства й туризму. На жаль, у переважній більшості адміністративних районів, де були проведені масштабні осушувальні меліорації, рекреаційний потенціал використовується недостатньо ефективно у зв'язку з відсутністю надійних джерел інвестування проектів розбудови рекреаційної індустрії, низькою зацікавленістю суб'єктів аграрного та природогосподарського підприємництва диверсифікувати свою діяльність за рахунок нарощення рекреаційних потужностей.

Незважаючи на те, що у вітчизняній економічній літературі проблемі активізації рекреаційного підприємництва на депресивних сільських територіях приділено значну увагу [2-5], до цих пір ще залишається не сформованою система регулювання рекреаційного підприємництва, яка заклала б дієві стимули для суб'єктів природогосподарського та природоохоронного підприємництва більш результативно використовувати наявний рекреаційний потенціал.

З огляду на викладене метою даної публікації є розробка системи регулювання рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій на даному етапі розвитку продуктивних сил.

В умовах адміністративної економіки інтенсифікація сільськогосподарського виробництва у Поліській зоні була основною домінантою соціально-економічного піднесення. Така інтенсифікація в першу чергу мала забезпечуватися за рахунок проведення меліоративних заходів, які дали б можливість покращити водно-повітряний режим сільськогосподар-

ського виробництва, підвищивши тим самим врожайність сільськогосподарських культур, на вирощуванні яких спеціалізувалися сільськогосподарські підприємства в даній природно-кліматичній зоні. У перші періоди після здійснення меліоративних заходів, коли гідротехнічні споруди, які регулювали гідрологічний режим, підтримувалися у належному техніко-експлуатаційному стані, аграрний сектор у переважній більшості поліських адміністративних районів розвивався досить інтенсивно. В умовах командно-адміністративної економіки держава виділяла значні фінансові ресурси на реконструкцію, оновлення й технічне переоснащення загальнодержавних, міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд.

Економічна криза, яка почала активно проявлятися на початку 90-х років, призвела до суттєвого скорочення масштабів державної підтримки сільськогосподарських виробників. Найбільше це болісно вдарило по тих виробниках сільськогосподарської продукції, які працювали в зоні осушення. Зменшення капітальних видатків на розширення відтворення гідротехнічних споруд меліоративних систем, а також на їх обслуговування призвело до поступового збільшення зносу даної складової матеріальних активів і подальшого їх демонтажу. Руйнація гідротехнічних споруд надзвичайно негативно відобразилася на продуктивності сільськогосподарського виробництва, що зробило продукцію сільськогосподарських виробників, у першу чергу суб'єктів крупнотоварного виробництва, неконкурентоспроможною як на місцевому, так і на національному ринках. За таких умов сільськогосподарські підприємства почали поступово ліквідуватися або трансформуватися в нові інституціональні форми аграрного підприємництва. Це призвело до того, що значні площі сільськогосподарських угідь почали «випадати» з відтворювального процесу, що у свою чергу прискорило процеси заболочення та заліснення.

Особисті селянські господарства, які отримали значні площі сільськогосподарських угідь унаслідок процесів розпаювання, не мали необхідної техніко-технологічної бази для механізованого обробітку отриманих земельних наділів. У результаті значні площі сільськогосподарських угідь, які

У статті розкриваються проблемні моменти активізації рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій. Природна ренатуралізація розглядається як вагомий чинник нарощення природно-ресурсного потенціалу для розбудови рекреаційної інфраструктури. З метою залучення додаткових інвестицій у рекреаційну сферу та забезпечення інтегрованого управління природними ресурсами запропоновано систему регулювання рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій, суб'єктами якої виступають органи управління природними ресурсами та охорони довкілля, органи місцевого самоврядування та регіональної виконавчої влади, фінансово-кредитні структури. З метою підвищення рівня концентрації інвестиційних ресурсів, необхідних для розбудови індустрії туризму та санаторно-курортного господарства, обґрунтовується доцільність об'єднання інституціональних суб'єктів рекреаційного підприємництва, інших суб'єктів природоексплуатаційної діяльності в інтегровані підприємницькі структури.

The main problems of recreational business intensification in drainage meliorations areas are revealed. Renaturalization is considered as an important factor of natural and resource potential's increasing to build up the recreational infrastructure. In order to attract additional investments to recreational field and ensuring of natural resources integrated control it is offered a system of recreational business management in drainage meliorations lands, the subjects of which are the natural resources and environmental protection regulatory bodies, self-governing and regional executive power authorities, and financial and credit structures. With the aim of level increase of investment resources concentration required for tourism and sanatorium-resort development, it is grounded the expediency of recreational business institutional subjects and other nature using subjects merging into integrated enterprising structures.

Рисунок. Система регулювання рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій

перебували у володінні селян, також почали піддаватися процесам природної ренатуралізації.

З викладеного випливає, що природна ренатуралізація зробила угіддя непридатними або малопродатними (у багатьох випадках повернення таких угідь є капіталомістким) для повернення у фазу виробництва агропродуктового ланцюга. Окрім цього, такий стан земель сприяє нарощенню рекреаційного потенціалу, оскільки заліснені, заболочені та малопродуктивні землі можуть використовуватися як природно-ресурсна база для розбудови індустрії «зеленого» туризму. Розвиток даного сегмента рекреаційної діяльності дасть можливість поступово переорієнтувати господарські комплекси адміністративних районів, де були проведені масштабні осушувальні меліорації, на диверсифікований тип відродження сільських територій. Тобто рекреаційна індустрія має стати на рівні із сільським та лісовим господарством вагомою детермінантою зайнятості місцевого населення та збільшення рівня його доходів.

На жаль, процеси природної ренатуралізації проходять вже більше двох десятиріч років та мають у переважній більшості нерегульований характер, що призвело до ліквідації навіть критично необхідного простору для повноцінного розвитку аграрного сектора як запоруки прийнятного рівня продовольчої безпеки. При цьому не сформовано також необхідних інституціональних та організаційних передумов для розвитку рекреаційної діяльності. Це стало наслідком того, що органи місцевого самоврядування й регіональні виконавчі структури виконували суто номінальну функцію регулятора соціально-економічного розвитку територій, на яких були проведені масштабні осушувальні меліорації. Це лише поглибило депресивність таких територій, призвело до зменшення кількості зайнятих та зниження рівня доходів переважної більшості населення.

Таким чином, удосконалення потребує вся система державного й територіального регулювання відродження адміністративних районів, у яких в радянські часи були здійснені осушувальні меліорації. Причому ця система має сприяти регульованій природній ренатуралізації, що дасть змогу повернути в господарський оборот найбільш придатні для ведення сільськогосподарського виробництва території, нарощувати потужності лісогосподарського та водогосподарського підприємства, а також рекреаційної діяльності (див. **рис.**). Суб'єктами такої системи

регулювання мають виступати органи управління природними ресурсами та охороною довкілля, які сприятимуть дотриманню різними категоріями землекористувачів вимог природоохоронного законодавства та усунуть прояви свідомої руйнації сформованих в останні роки природних ландшафтів. Органи місцевого самоврядування та регіональної виконавчої влади мають вести роз'яснювальну роботу щодо впорядкування територій, які піддалися впливу природної ренатуралізації. Вони також мають якомога ефективніше використовувати асигнування держави на відновлення тих сегментів сільськогосподарського виробництва, які найбільшою мірою відповідають традиційній спеціалізації цих регіонів, відзначаються екологічною придатністю, високим рівнем конкурентоспроможності.

Однією з основних функцій місцевої влади є встановлення партнерських відносин із суб'єктами підприємницької діяльності, які працюють у водному, лісовому та сільському господарстві, а також у рекреаційній індустрії. Такі відносини є найбільш паритетними за умови створення державно-приватних партнерств, які дозволяють зберігати водогосподарські та водні об'єкти й ділянки лісового фонду у державній власності, а сільськогосподарські угіддя у їх власників (наявність мораторію на вільний оборот сільськогосподарських угідь не дозволяє прискорити процеси реального запуску земельного ринку) і при цьому залучати інвестиції як резидентів, так і нерезидентів [1]. Однією з основних складових таких партнерських відносин має стати розбудова рекреаційної інфраструктури, оскільки заболочені та заліснені угіддя є сприятливими природно-ресурсними передумовами для організації туризму та санаторної діяльності.

У пропонованій системі регулювання активізації рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій вагоме місце має відводитись фінансово-кредитним структурам, представленим банківськими та небанківськими установами, які мають надавати кредити та позики інституціональним суб'єктам рекреаційного підприємства, сільськогосподарським, лісогосподарським та водогосподарським підприємствам, а також особистим селянським господарствам для налагодження діяльності, пов'язаної з використанням рекреаційного потенціалу.

У системі регулювання рекреаційного підприємництва на рівні з органами влади та фінансово-кредитними структурами важливу

роль мають відігравати органи управління природними ресурсами та охороною довкілля, що повинні забезпечувати поступовий перехід до інтегрованої системи управління природними ресурсами (земельними, лісовими та водними), яка не буде суперечити басейновому принципу управління водокористуванням, існуючій системі відтворення та охорони лісових екосистем, проведенню важливих природоохоронних робіт, в тому числі й наданню екосистемних послуг.

Ці органи мають забезпечувати постійний екологічний та природно-ресурсний моніторинг, щоб вчасно упереджувати екологодеструктивну та природоруйнівну діяльність суб'єктів аграрного, лісгосподарського й рекреаційного підприємництва. Дані такого моніторингу мають стати передумовою визначення реальної бази стягнення зборів за спеціальне використання природних ресурсів, екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища, штрафів за порушення природоохоронного законодавства, а також стягнення платежів, пов'язаних із вилученням рекреаційної ренти.

Переважає більшість інструментів, які включатиме система регулювання становлення рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій, має бути спрямована на забезпечення розширеного відтворення водогосподарських (гідротехнічні споруди) та водних об'єктів (річки, ставки, водосховища, озера). Це створуватиме передумови для:

- використання водних ресурсів у рекреаційній індустрії;
- прискореного заліснення малопродуктивних земель, проведення санітарних рубок на лісових та лісовкритих землях з метою створення природно-ресурсних передумов для розбудови індустрії туризму та відпочинку на основі використання сировинних та несіровинних якостей лісових біоценозів;

□ встановлення меж та відповідних критеріїв обмеження нерегульованої ренатуралізації тих угідь, які дадуть можливість розвивати основні галузі спеціалізації сільськогосподарського виробництва на цих територіях, але при цьому стимулюватимуть прискорення природної ренатуралізації тих територій, які внаслідок природнокліматичних та екологічних процесів є малоприсадними для розширеного відтворення потенціалу сільськогосподарського виробництва;

□ сприяння шляхом надання відповідної консультативної та інституціональної підтримки суб'єктам рекреаційного підприємництва та підприємницьким структурам, основним видом діяльності яких є ведення лісового та сільського господарства з метою розбудови матеріально-технічної бази санаторно-курортної та туристичної індустрії.

З огляду на загострення економічної кризи внаслідок політичної дестабілізації в Україні та прорахунків колишніх урядів, що призвело до небувалого дефіциту Державного бюджету та до значного зовнішнього державного й корпоративного боргу, перед інституціональними суб'єктами рекреаційного підприємства, сільськогосподарськими, лісгосподарськими та водогосподарськими підприємствами, а також особистими селянськими господарствами, які також частково здійснюють рекреаційну діяльність, постануть проблеми вчасного поповнення обігових коштів та фінансування капітальних видатків на розбудову рекреаційної індустрії. У зв'язку з тим, що наша держава у короткостроковому часовому горизонті не перейде у фазу політичної стабілізації, очікувати значного припливу іноземних інвестицій навіть у таку привабливу галузь, як рекреаційна діяльність, не доводиться.

Тому перераховані вище суб'єкти рекреаційного підприємства (як інституціональні, так і ті, для яких рекреація є одним з інструментів диверсифікації бізнесової діяльності) мають об'єднуватися в інтегровані підприємницькі структури, які здатні забезпечувати більш високий рівень концентрації інвестицій і підвищувати імовірність вчасного фінансування природоохоронних та природоексплуатаційних робіт. Це дасть змогу нарощувати природно-рекреаційний потенціал на територіях, де були проведені масштабні осушувальні меліорації.

Як вже зазначалося, в зоні осушувальних меліорацій тривалий час домінують особисті селянські господарства, оскільки погіршення водно-повітряного режиму ведення сільськогосподарського виробництва внаслідок демонтажу гідротехнічних споруд меліоративних

систем призвело до ліквідації суб'єктів крупнотоварного виробництва. Особисті селянські господарства, які, як правило, здійснюють виробничо-господарську діяльність на присадибних ділянках, мають також розпайовані землі колишніх колгоспів і радгоспів, які значною мірою піддалися природній ренатуралізації (заболоченню, залісненню). Тобто дана категорія сільськогосподарських виробників має сприятливі передумови для нарощення потенціалу рекреаційної діяльності.

За умов залучення інвестиційних ресурсів цей потенціал може бути ефективно використаний для налагодження діяльності, пов'язаної з веденням зеленого туризму. Однак можливості особистих селянських господарств є надзвичайно обмеженими. Для активізації рекреаційної діяльності, яка здатна приносити лівову частку доходів у загальній сукупності доходів, особисті селянські господарства мають об'єднуватися в неприбуткові кооперативні утворення, які крім розбудови інфраструктури зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції мають забезпечувати консолідацію фінансових ресурсів для розвитку індустрії зеленого туризму.

ВИСНОВКИ

У зоні осушувальних меліорацій значні площі сільськогосподарських угідь, які були основою аграрної спеціалізації більшості адміністративних районів Поліської зони, за останні 20 років піддалися масштабній природній ренатуралізації, що викликало згортання територіального базису розвитку сільського господарства. Така природна ренатуралізація призвела до нарощення природно-рекреаційного потенціалу, що створює сприятливі передумови для розбудови матеріально-технічної бази та інфраструктури індустрії санаторно-курортного господарства й туризму. На жаль, в останні роки органи державної влади та місцевого самоврядування не забезпечили прийнятної рівня інвестування проєктів розширеного відтворення рекреаційної діяльності у зв'язку з відсутністю ефективного системи регулювання становлення рекреаційного підприємництва.

Умовах існуючого інституціонального середовища господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу суб'єктна база системи регулювання рекреаційного підприємства в зоні осушувальних меліорацій має включати: органи управління природними ресурсами та охороною довкілля; органи місцевого самоврядування та регіональної виконавчої влади; фінансово-кредитні структури (банківські та небанківські установи). Об'єктами регуляторного впливу мають стати інституціональні суб'єкти рекреаційного підприємства, сільськогосподарські, лісгосподарські та водогосподарські підприємства, а також особисті селянські господарства, одним з видів діяльності яких є виробництво й надання рекреаційних послуг.

Застосування інструментів регулювання становлення рекреаційного підприємства в зоні осушувальних меліорацій має бути спрямоване в першу чергу на розширене відтворення водогосподарських та водних об'єктів, які забезпечуватимуть використання водних ресурсів для виробництва рекреаційних послуг; нарощення лісоресурсного потенціалу в зонах природної ренатуралізації. Це дасть змогу інтенсивніше використовувати сировинні й несіровинні якості лісових біоценозів у рекреаційній індустрії, впроваджувати методи інтегрованого управління природними ресурсами в зонах природної ренатуралізації як передумови формування збалансованої системи рекреаційної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дячук О. Активізація рекреаційної діяльності в зоні осушувальних меліорацій: регіональні пріоритети та інституціональні передумови / О. Дячук // *Економіст*. – 2013 – №12. – С. 73-75.
2. Інституціональні засади та інструментарій збалансованого природокористування / під ред. д-ра екон. наук, професора С. К. Харічкова // *ІПРЕЕД НАН України*. – Одеса: *ІПРЕЕД*, 2010. – 484 с.
3. Павлов В. І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи / В. І. Павлов, Л. М. Черчик; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Луцьк: *Надстир'я*, 1998. – 122 с.
4. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: [монографія] / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К.: *Кондор*, 2007. – 480 с.
5. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні: монографія / Черчик Л. М. ; Луц. держ. техн. ун-т. – Луцьк: *ЛДТУ*, 2006. – 350 с.